

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ПРОТИДІЇ КОРУПЦІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

УДК 343.74+343.9+343.35

Гега Петро Терентійович –

начальник відділу Міжвідомчого науково-дослідного центру з проблем боротьби з організованою злочинністю при Раді національної безпеки і оборони України, кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник,

Опак Костянтин Миколайович –

науковий співробітник Міжвідомчого науково-дослідного центру з проблем боротьби з організованою злочинністю при Раді національної безпеки і оборони України

Взаємозв'язок корупції та рейдерства: проблеми протидії

У статті розкривається взаємозв'язок корупції та рейдерства, досліджуються проблеми, що виникають при кваліфікації цих діянь, а також окремі точки зору щодо засад протидії.

Ключові слова: корупція, рейдерство, захоплення, протиправне відчуження, кримінальна відповідальність.

Постановка проблеми. Останнім часом в Україні корупція та рейдерство набули значного поширення і перетворилися на справжню суспільну катастрофу й загрожують розвитку вітчизняної економіки.

Згідно з рейтингом Transparency International, проведеним у 2012 році, Україна за Індексом сприйняття корупції посідає 144 місце поряд із Бангладеш, Камеруном, Центральноафриканською Республікою, Республікою Конго та Сирією [1].

Жертвами рейдерів в Україні щороку стають 700 підприємств, щорічний обсяг ринку поглинань і злиття яких становить 3 млрд дол. США, з яких 70 % суми припадає на недружнє рейдерство [2].

Рейдерські захоплення прямим чином залежать від корупції і не можуть існувати без відповідного сприяння та корупційного впливу представників органів влади, судової системи, правоохоронних і контролюючих органів.

Рейдерство і корупцію навіть називають “близнюки-брати”, оскільки за більшістю рейдерських акцій стоять корумповані чиновники й правоохоронці [3].

На засіданні Міжвідомчої комісії з питань протидії протиправному поглинанню та захопленню підприємств (“антирейдерської” комісії), на тісний взаємозв’язок корупції і рейдерства вказував Перший віце-прем’єр міністр України Арбузов С. Г., який виказав занепокоєність тим, що ступінь корупції в Україні щодня зростає і проявляє себе в тому числі й через такі акти, як рейдерське захоплення. На його думку, викоріненню рейдерства сприятиме активна боротьба з корупцією. З метою протидії рейдерству Перший віце-прем’єр запропонував ввести кримінальну відповідальність не тільки для рейдерів, а й для замовників незаконного захоплення підприємств, а також тих, хто сприяє цьому – чиновників і суддів [4].

Проте, слід зазначити, що для протидії корупції в Україні напрацьовано певну нормативну базу. Зокрема, у Законі України “Про засади запобігання і протидії корупції” від 7 квітня 2011 року дається визначення термінів “корупція” та “корупційне правопорушення” [5], у той же час сьогодні не існує єдиного визначення терміну “рейдерство”, у Кримінальному кодексі України також відсутня конкретна норма щодо відповідальності за вчинення такого злочину. Хоча проблема криміналізації даного діяння давно дискутується вченими. У 2007 році у Верховній Раді України було зареєстровано проект Закону України “Про внесення змін та доповнень до деяких законодавчих актів щодо встановлення кримінальної відповідальності за захоплення підприємств (рейдерство)”, в якому зроблено спробу дати вичерпне визначення поняттю “рейдерство”.

17 листопада 2009 року Верховною Радою України було прийнято Закон України “Про внесення змін та доповнень до деяких законодавчих актів щодо протидії протиправному поглинанню та захопленню підприємств” № 1720-VI.

Нині на розгляді у Верховній Раді України знаходиться проект Закону України з аналогічною назвою (реєстраційний № 0887 від 12 грудня 2012 р.). Його прийняття може призвести до плутанини у правозастосуванні. У проекті Закону пропонується доповнити КК України такими статтями: ст. 205¹ “Підроблення документів, які подаються для проведення державної реєстрації юридичної особи”; ст. 206¹ “Захоплення будівель, споруд чи інших об’єктів підприємств, установ, організацій”; ст. 206² “Отри-

мання фіктивних прав на майно підприємств, установ, організацій” [6]. Однак, ні в прийнятому Законі, ні в цьому проекті не дається визначення понять “протиправне поглинання”, “захоплення”, “рейдерство”.

На думку низки експертів, учених, працівників правоохоронних органів, відсутність законодавчого визначення поняття “рейдерство” та конкретної норми у Кримінальному кодексі України негативно впливає на стан протидії цьому явищу. Якщо, наприклад у минулому році всіма правоохоронними органами виявлено понад 2,7 тис. злочинів про кримінальні корупційні правопорушення та 2,4 тис. адміністративних корупційних правопорушень, то фактів, пов’язаних з порушенням прав законних власників і силовим захопленням підприємств (“рейдерство”), викрито лише 18 [7]. За 8 місяців 2013 року зареєстровано 35 таких фактів, з них за 20 розпочато досудове розслідування щодо 22 кримінальних правопорушень, зокрема: підроблення документів, печаток, штампів і бланків, їх збут, використання підроблених документів (ст. 358) – 7; шахрайство (ст. 190) – 5; хуліганство (ст. 296) – 3; доведення до банкрутства (ст. 219) – 2 та по 1 привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем (ст. 191), умисне знищення або пошкодження майна (ст. 194), зловживання владою або службовим становищем (ст. 364), умисні тілесні ушкодження (ст. 125) [8].

Відсутність законодавчого визначення поняття “рейдерство” призводить до того, що часто дії учасників рейдерських захоплень кваліфікують за такими статтями КК України, з яких не вбачається, що мав місце факт рейдерства, у той же час, певні корупційні діяння помилкового вважають рейдерством [9].

Стан дослідження. Питанням сутності протиправного перерозподілу та відчуження власності (рейдерства) в Україні, визначення поняття, криміналізації тощо присвячена значна кількість наукових праць. Над проблемою рейдерства тривалий час дискутують десятки вчених-юристів, економістів, науковців, представників судових і правоохоронних органів.

Окремі аспекти розвитку, прояву рейдерства в Україні та його криміналізації висвітлювали у наукових працях І. Г. Богатирьов, П. В. Берназ, В. І. Василичук, З. С. Варналій, А. А. Галючек, М. С. Городецька, Б. М. Грек, Т. Б. Грек, О. О. Дульський, О. Г. Кальман, М. А. Колесник, А. О. Кривий, В. А. Мисливий, О. І. Медведько, С. М. Москаленко, М. А. Погорельський, В. Ф. Примаченко, Б. В. Романюк, Л. П. Скалозуб, Є. Д. Скулиш, С. С. Чернявський, В. П. Шеломенцев та багато інших. Проте, єдиного підходу до визначення поняття “рейдерство”, на відміну від понять “корупція”, “корупційне правопорушення”, та доцільності криміналізації такого діяння, немає.

Дослідженням певних проблем поширення та протидії корупції в Україні займалися такі фахівці, як М. Ю. Бездольний, О. Ю. Бусол, В. П. Гусєва, Д. Г. Заброта, О. Г. Кальман, М. І. Камлик, В. К. Коробков, М. І. Мельник, Є. В. Невмержицький, О. Я. Прохоренко, Б. В. Романюк, М. І. Хавронюк та інші. Однак питання взаємозв'язку корупції та рейдерства в їхніх працях не розглядалися.

Метою статті є висвітлення стану корупції та рейдерства в Україні, їх взаємозв'язку, впливу на розвиток економіки, окреслення проблемних питань щодо протидії цим явищам, зокрема кваліфікації дій суб'єктів, які їх вчиняють.

Виклад основного матеріалу. Корупція і рейдерство є вираженнями і стійкими явищами в економічній сфері, направленими на організацію і здійснення злочинних посягань на економічний порядок і державність. В умовах нових економічних відносин відбувається зміна структури злочинності, переоцінка суспільної небезпеки діянь на всіх рівнях влади. Багато видів корупційних проявів відносяться до категорії посадових злочинів, головною рушійною силою яких є можливість здобуття економічної вигоди, пов'язаної з використанням владних повноважень.

Виходячи з аналізу норм міжнародного права і результатів наукових досліджень, можна виділити наступні форми прояву корупції: хабарництво (або підкуп); зловживання службовим становищем; зловживання впливом; легалізація майна, придбаного злочинним шляхом (відмивання доходів від злочинів, пов'язаних з корупцією); незаконна участь у підприємницькій діяльності та ін. Ділова (політична) корупція виникає при взаємодії влади і бізнесу, відбувається безпосередня взаємодія службовця та підприємця.

Найбільш багаточисельними порушеннями, що допускаються корупціонерами у сфері господарювання, є ті, які пов'язані з неналежним виконанням законодавства контролюючими органами, створенням різних адміністративних бар'єрів підприємництву, здирством хабарів, неправомірним наданням пільг окремим господарюючим суб'єктам, порушеннями законодавства при державній реєстрації суб'єктів підприємницької діяльності та їх ліцензуванні, прямими і непрямыми перешкодами законній підприємницькій діяльності.

Іншим небезпечним явищем є рейдерство – протиправний захват бізнесу. Корупція і рейдерство тісно взаємозв'язані між собою. Корупція, як правове явище, сприяє рейдерству, в ході захвату бізнесу – злочинним діям, а також створює передумови для порушень законодавства, приховує факти рейдерства, або гальмує хід розслідування рейдерських захватів.

У сучасних умовах проблема корупції і рейдерства набула нових масштабів і форм, різноплановість дій корупціонерів створює певні

труднощі для кваліфікації їхніх дій, визначення правової природи та юридичної відповідальності чиновників.

Кримінологічна модель перешкод законній підприємницькій діяльності може бути розглянута в рамках рейдерства. Спосіб перешкоджання посадовою особою законній підприємницькій діяльності може бути одним із способів підготовки здійснення рейдерської атаки та є корупційним проявом й обумовлений мотивом її здійснення. Це дає підстави розглядати перешкоду законному підприємництву як прояв корупції з боку посадових осіб при здійсненні рейдерства.

Наявність корупційних зв'язків робить можливим здійснення кримінальних захватів підприємств, затінювання економічної діяльності господарюючих суб'єктів та інших злочинних операцій у сфері бізнесу. Рівень корупції і кримінальних захватів – взаємопов'язані явища, які відображають ступінь можливих перешкод законній підприємницькій діяльності. Рейдерство, як вид злочинної діяльності, носить організований груповий характер із залученням адміністративних (корупційних) і силових ресурсів та представляє реальну загрозу економічній безпеці. Однак слід зазначити, якщо корупційні злочини мають лише кримінологічну ознаку корупційності, можуть кореспондувати з адміністративною і дисциплінарною відповідальністю чиновників, більше поширені в економіці й суспільних відносинах, то рейдерський захват є злочином [10].

Службовець, що бере участь у корупційних правопорушеннях, може стати суб'єктом рейдерського захоплення бізнесу, організатором або пособником у злочинній групі, та бути притягнений до відповідальності згідно з нормами Кримінального кодексу України.

Нині більшість рейдерських захоплень намагаються кваліфікувати за статтями чинного кримінального законодавства. Існує понад 30 статей Кримінального кодексу України, які складають правову базу протидії рейдерству.

В основному факти прояву рейдерських захоплень кваліфікують за ознаками злочинів, відповідальність за які передбачена ст. 206 – протидія законній господарській діяльності; ст. 219 – доведення до банкрутства; ст. 223 – порушення порядку випуску (емісії) та обігу цінних паперів; ст.ст. 364–370 злочини у сфері службової діяльності, ст. 375 – винесення завідомо неправосудного рішення, ухвали або постанови, завідомо неправдиве показання; ст. 358 – підроблення документів, печаток, штампів та бланків, їх збут, використання підроблених документів.

Зазначений перелік статей КК України, за якими можна здійснювати правову оцінку подій, пов'язаних із захопленням підприємств і окремих об'єктів, не є вичерпним. Нерідко дії учасників протиправного захоплення підприємств можуть бути кваліфіковані й за ознаками

злочинів, передбачених статтями ст.ст. 115, 116, 118 – умисне вбивство (та замах), ст.ст. 121–125 – умисні тілесні ушкодження, ст. 129 – погроза вбивством, ст. 187 – розбій, ст. 189 – вимагання, ст. 194 – умисне знищення або пошкодження майна, ст. 263 – незаконне поводження зі зброєю, бойовими припасами або вибуховими речовинами, ст. 279 – блокування транспортних комунікацій, а також захоплення транспортного підприємства, ст. 293 – групове порушення громадського порядку, ст. 294 – масові заворушення, ст. 295 заклики до вчинення дій, що загрожують громадському порядку, ст. 296 – хуліганство, ст. 341 – захоплення державних або громадських будівель чи споруд, ст. 342 – опір представникові влади, працівникові правоохоронного органу, члену громадського формування з охорони громадського порядку, ст. 345 – погроза або насильство щодо працівника правоохоронного органу, ст. 348 – посягання на життя працівника правоохоронного органу, члена громадського формування з охорони громадського порядку та іншими статтями КК України в залежності від вчинюваних діянь.

Під кваліфікацію окремих із вищезазначених статей нерідко підпадають корупційні діяння. Ознаки корупційних і рейдерських злочинів вказують як на близькість правових явищ, так і їх відмінність. У цілому збігається 17 складів злочинів, передбачених статтями КК України, зокрема ст.ст. 189, 191, 206, 358, 364, 365, 366, 368, 375 тощо.

Натомість така кількість статей, за якими може наступити кримінальна відповідальність для учасників рейдерських захоплень, не дає змоги отримати точні статистичні дані щодо поширення цього негативного явища, а відповідно унеможлиблює вжиття дієвих заходів щодо його попередження. До того ж, окремі експерти вважають, що чинне кримінальне законодавство з ряду об'єктивних і суб'єктивних причин нездатне забезпечити захист власності від силового захоплення, яке отримало назву "рейдерство". Ряд суміжних норм, що передбачають відповідальність за злочини, які містяться в КК України, наприклад: протидія законній господарській діяльності (ст. 206); доведення до банкрутства (ст. 219); самоправство (ст. 356) та деякі інші щодо рейдерів не працюють або працюють неефективно, у зв'язку з чим особи, дії яких носять усі ознаки складу злочину, до кримінальної відповідальності не притягуються. Водночас у юридичній літературі відсутнє кримінально-правове визначення рейдерства, що стало однією з головних перепон на шляху встановлення кримінальної відповідальності за захоплення підприємств. Як наслідок, на практиці майже неможливо провести розмежування між цивільно-правовими і кримінально-правовими відносинами у цій сфері, чим успішно користуються рейдери для ухилення від кримінальної відповідальності [11].

З огляду на цю проблему, існує дві точки зору щодо вдосконалення кримінального законодавства з метою протидії рейдерству. Одні вчені вважають, що протидіяти рейдерству можна за допомогою чинного КК України, в якому передбачено кримінальну відповідальність за зловживання службовим становищем, перевищення влади або службових повноважень, підробку документів, винесення завідомо неправосудних рішень, самоправство та інші суспільно небезпечні діяння, що є складовими рейдерства.

Для більш ефективної протидії рейдерству в такий спосіб необхідно або посилити відповідальність за такі дії, або передбачити відповідні кваліфікуючі ознаки з підвищеною відповідальністю.

Інший шлях протидії рейдерству кримінально-правовими засобами полягає у криміналізації цього явища як окремого складу злочину.

Запровадження нової статті в Кримінальному кодексі України одночасно надасть чітке та санкціоноване державою визначення поняття “рейдерство”.

Законодавче визначення поняття “рейдерство” дозволить уникнути різнотлумачень цього терміну, наявність статті, що передбачатиме заборону рейдерства, надасть змогу отримувати чіткі статистичні дані щодо порушених кримінальних справ, обвинувальних вироків, рівня поширення та розвитку рейдерства в країні, кількості засуджених за рейдерські атаки, матеріальні збитки, завдані такими атаками, тощо.

Існують й інші точки зору, зокрема: О. Кальман та М. Погорецький вважають, що проблеми протидії рейдерству кримінально-правовими заходами полягають не у відсутності спеціальної норми, а у небажанні правоохоронних органів застосовувати чинне законодавство або неможливості його застосування. Подальше вдосконалення кримінального законодавства в цій частині, на їхню думку, має відбуватися шляхом установлення комплексу норм, які передбачатимуть кримінально-правову охорону корпоративних відносин. Вони пропонують введення кримінальної відповідальності лише за організацію рейду (рейдерського нападу). Злочинні діяння, вчинені окремими виконавцями на всіх етапах організації і здійснення рейдерського нападу, є наслідком діяльності організатора (організація злочинного об'єднання, керівництво ним, забезпечення його злочинної діяльності). Тому всі злочини, вчинені рейдерськими групами чи організаціями, підпадають під дію ч. 1 ст. 30 КК України [12].

На нашу думку, така позиція є найбільш прийнятною, оскільки охопити всі діяння, які мають місце під час вчинення рейдерських захоплень, практично неможливо з огляду на великий перелік об'єктів посягань, різнобічність дій учасників захоплень, методів і способів їх вчинення. Окрема стаття в КК України дозволить лише частково відмежувати це протиправне діяння від інших злочинів у сфері економіки.

Такої ж думки вчені – фахівці Національної академії прокуратури України щодо криміналізації рейдерства та його трактовки. Вони стверджують, що проблема криміналізації рейдерства обумовлюється складністю цього явища. По-перше, рейдерство може вчинятися кількома альтернативними або сукупністю різних дій (ухвалення неправосудного рішення суду, незаконні дії службової особи, підробка документів, фальсифікація доказів, примушування до вчинення правочину чи відмови від його вчинення, самоправство або застосування фізичного насильства) [12].

Тому доцільно було б на законодавчому рівні визначити саме поняття “рейдерство” (як протиправний перерозподіл і відчуження власності).

Рейдерство – це проблема, з якою необхідно цілеспрямовано і послідовно боротися, відносно якої потрібно розробити ефективний механізм протидії.

Частковим вирішенням проблеми боротьби з рейдерством може бути розробка та прийняття Закону України “Про боротьбу з рейдерством”, який би визначав терміни: рейдерство, рейдерське захоплення, протиправний перерозподіл, відчуження власності та передбачав механізм протидії цим явищам.

Список використаних джерел

1. Міжнародні оцінки рівня корупції в Україні / [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.transparency.org/cpi2012/results>.
2. Жертвами рейдерів в Україні щороку стають 700 підприємств / [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.radiosvoboda.org/content/article/25041504.html>.
3. Миронов С. М. Рейдерство и коррупция – братья-близнецы / [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.rosbalt.ru/2008/11/21/543773.html>.
4. Притягнути рейдерів до кримінальної відповідальності буде важко / [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://gazeta.ua/ru/articles/novak-andriy/_prityagnuti-rejderiv-dokriminalnoji-vidpovidalnosti-bude-vazhko/503084.
5. Про засади запобігання і протидії корупції: Закон України від 7 квіт. 2011 р. № 3206-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2011. – № 40. – Ст. 404.
6. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо протидії протиправному поглинанню та захопленню підприємств : проект Закону України від 12 груд. 2012 р. № 0887 / [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=45160.
7. Звіт про виявлення фактів, пов’язаних з порушенням прав законних власників та силовим захопленням підприємств (“рейдерство”) за 12 міс. 2012 р. : затверджений наказом МВС України 19 листоп. 2012 р. № 1049 / Відомчий документ.

8. Звіт про виявлення фактів, пов'язаних з порушенням прав законних власників та силовим захопленням підприємств (“рейдерство”) за 8 міс. 2013 р. : затверджений наказом МВС України 19 листоп. 2012 р. № 1049 / Відомчий документ.

9. Как не стать жертвой рейдера после ДТП / [Электронный ресурс]. – Режим доступа :

<http://www.bagnet.org/news/investigations/225433>.

10. Коррупция и рейдерство в России / [Электронный ресурс]. – Режим доступа :

<http://crimerussia.ru/raidergrabs/34294-34294.html>.

11. Про кримінальну відповідальність за рейдерство / [Електронний ресурс]. – Режим доступу :

<http://www.info-library.com.ua/books-text.10135.html>.

12. Щодо криміналізації та тлумачення “рейдерства” в Україні / [Електронний ресурс]. – Режим доступу :

<http://ukrainianpravo.narod.ru/index/0-3>.

В статье раскрывается взаимосвязь коррупции и рейдерства, проблемы при квалификации этих деяний, исследуются отдельные взгляды относительно основ противодействия.

The article is about the relationship between the corruption and raiding, the problems of the classification of these acts and counter-actions are investigated.

Стаття надійшла до редакції журналу 4 вересня 2013 року.